

Riparia riparia

Backsvala

Fåglar

Klass: Aves (fåglar), **Ordning:** Passeriformes (tättingar), **Familj:** Hirundinidae (svalor), **Släkte:** *Riparia*, **Art:** *Riparia riparia* - backsvala (Linnaeus, 1758) **Synonymer:** *Hirundo riparia* Linnaeus, 1758

Kännetecken

Backsvalan är vår minsta svala, endast 12–13 cm lång. Den känns igen på sin matt gråbruna ovsida och sin vita kropsundersida med ett distinkt brunt band tvärs över bröstet. Stjärten är grunt kluven. Lätet är ett strävt tonlöst raspande.

Utbredning och status

I Sverige häckar arten norrut till Torne lappmark. En riksinventeringen 2003 visade att backsvalan har minskat i åtskilliga regioner under senare decennier. Utöver Skåne och Öland, samt möjligen Halland, Gotland och Östergötland, påvisade så gott som samtliga rapporterade regioner kraftigt minskande populationer. För nordliga regioner, framför allt Jämtland/Härjedalen och Norrbotten, är osäkerheten dock stor eftersom inventeringstäckningen 2003 var svag. Allvarlig minskning konstaterades i Blekinge, Småland, Västergötland, i princip hela Svealand (med frågetecken för Dalarna) samt i södra Norrland. Totalt rapporterades 33290 par i 669 kolonier. Efter justeringar gjorda av de rapporterade regionerna samt tillägg av uppskattade bestånd för tre regioner där inventering inte genomfördes, blev slutresultatet 62000–74000 par. År 2009 beräknades det finnas cirka 56000 par i landet. Sträckräkningar vid Falsterbo visade på en signifikant negativ trend under perioden 1973–2003. Utifrån siffrorna från Falsterbo, likaså från Svensk Häckfågeltaxering, verkar beståndet dock ha stabiliserat sig därefter. Framtidsprognosen bedöms trots det vara dyster, inte minst på grund av nedläggningstakten av aktiva grustag. Återställningsarbeten som enligt nuvarande regler måste ske vid slutbruten grustagsgrop har medfört att svalorna ofta tvingas flytta och de återfinns därför nästan enbart vid grustag där brytning förekommer. Riksinventeringen visade att genomsnittskolonin är ganska liten, ofta endast bestående av några tiotal par. Riktigt stora kolonier på flera hundra par är numera ganska få. Störst under riksinventeringsåret var kolonin vid Klevabadet på Öland med 1189 par. Därefter följde Svärtinge utanför Norrköping med 940 par, Brobacka vid Alingsås 648 par, ön Ven i Öresund 600 par samt Finja vid Hässleholm 520 par. För Norrlands del hittades endast ett fåtal kolonier överstigande etthundra par. I särklass störst var kolonin i en älvbrink i Övertorneå kommun med 483 par/bohål. Överraskande stor var även kolonin i fjällmiljö strax norr om Stora Sjöfallet, där 218 par häckade i nipor. Backsvalan påträffas på alla kontinenter utom Australien; den häckar i Eurasien och Nordamerika och övervintrar i tropiska Afrika och Sydamerika. Dess speciella biotopkrav får till följd att utbredningen är något mosaikartad och även inom övervintringsområdet uppstår koncentrationer kring lämpliga lokaler.

Ekologi

Sina kolonier förlägger backsvalan i första hand till branta skärningar i jordartsfraktionerna finmo-grovmo-finsand. Sandlagren kan bli tillgängliga på olika sätt; där stora vattendrag eroderar landskapet (Göta älv, de norrländska älvorna), eller där människan bedriver grustäkt och liknande. Den "naturliga" bosättningen sker vidare i klitter och strandvallar, medan andra människoskapade boplatser är torvvallar, jordhögar, sågspåns- och kolhögar, dikesskärningar, rörschakt och husgrunder. I södra Sverige ligger säkert mer än 90 % av bosättningarna i grustag och liknande, medan förhållandet i Norrland är det omvända. Boplatssval för 284 slumpvis utvalda kolonier från Skåne till Norrbotten under riksinventeringen 2003 gav följande förhållande: Grus-, sand- och liknande täkter 180 kolonier (63 %), jordhögar 29 (10 %), å- och älvbrinkar, nipor 27 (9,5 %), stenmurar, -källare, -broar och kajkanter 11 (3,8 %), havsstrandbrinkar och liknande 10 (3,5 %), vägsärningar, vägarbeten 8 (2,8 %), kalkbrott 6 (2,1 %), naturliga sandbankar 5 (1,7 %) samt stenbrott 4 (1,4 %). Därtill fanns två kolonier i skånska torvtäkter samt en av vardera i norrbottensk spånhögr resp. pals. Arten anländer till Sverige i maj. Hanen gräver ut en bogång, som oftast är 6–7 dm lång. Kullen omfattar 5–6 ägg och läggs i slutet av maj i Skåne, i mitten av juni i Norrland. I sydligaste Sverige läggs en andrakull från början av juli. Ungarna föds upp på i första hand bladlös, flera arter flugor samt spindlar. Ras förekommer ofta i backsvalekolonierna, också i den naturliga miljön. Fåglarna har utvecklat försvarsmekanismer, men trots detta omkommer en hel del fåglar i sådana katastrofer. Honor som får kullen förstörd kan ibland flytta ut mycket långt (100 km eller mer), men för det mesta bygger fåglarna nytt bo i den gamla kolonin och lägger ägg på nytt. Av denna anledning finner man fåglar i alla stadier av häckningen i grustagskolonier. Lärkfalken jagar ofta framgångsrikt i backsvalekolonierna och tycks ha en häckningsrytm som är synkron med backsvalans. Även stenfalk har iakttagits som regelbunden predator vid backsvalekolonier. Bland fåglarna har svalorna inga andra allvarliga fiender utöver enstaka specialister av t.ex. tornfalk, skata och korp. I grustagen är däremot räv, grävling och katt svåra predatorer, särskilt år när gnagarbestånden är små. Vidare kan mink och iller ta sig in till bokammaren; där dessa arter uppträder överger svalorna vanligen kolonin. Bortflyttning till övervintringsområdet i tropiska Västafrika sker i augusti-september. Många svenska fåglar tycks ta vägen över det centrala Sahara; norra Tunisien och Tchadsjön är viktiga anhalter på resan.

Hot

I grustagen kan bona förstöras på grund av maskinvibrationer eller genom direkta ingrepp i boväggen. På många håll månar man dock om fåglarna och sätter undan en vägg åt dem, som lämnas i fred under sommarmånaderna. Stora skador kan uppstå genom okloka återställningsarbeten (igenläggningar) under sommarmånaderna; vid ett par tillfällen har några tusen ungar strukit med i sådana företag. Kolonier har även förstörts genom ras i grusbranten, slagregn med framforsande vatten, motorcrosstävlingar samt barns lek i grustagen. För många långflyttande arter, som är väletablerade i häckningsområdet, torde populationsnivån i viss mån bestämmas av förhållanden under flyttningvägen och i övervintringsområdet. Förluster på häckplatserna spelade sannolikt en underordnad roll för den nedgång inom den skandinaviska backsvalepopulationen som inträffade 1969 och hade efterverkningar fram till omkring 1973. År 1974 och 1975 hade den skånska backsvalepopulationen återhämtat sig mycket kraftigt efter den nedgången. Därefter förefaller backsvalan åter ha minskat, lokalt allvarligt, men några exakta siffror på nedgången finns inte att tillgå. Den kraftiga minskning som inventeringen 2003 påvisat i många regioner gäller i förhållande till situationen för 5–25 år sedan. Artens numerär dessförinnan är för flertalet regioner helt okänd. Insektsbrist förs lokalt fram som en möjlig orsak till svalornas minskning. Det är tänkbart att det föreligger en cykel på tio år vad gäller backsvalans numerär, vilken är kopplad till exempelvis nederbördsmängderna i övervintringsområdet.

Åtgärder

Grustäkter är idag en förutsättning för backsvalans häckning inom stora delar av Sydsverige. Därtill är de färska skärningarna mycket säkra häckplatser i så måtto att de erbjuder ett gott skydd gentemot fyrbenta predatorer. Backsvalorna föredrar också de färska väggarna och om en vägg i varje aktiv täkt rutinmässigt kunde avsättas åt fåglarna, skulle detta vara till stort gagn för dem. Reglerna för återställning av grustäkt efter upphörd drift bör snarast ändras så att inte sydvända brinkar och erosionshak släntas ut och planteras med skog. En sådan förändring gynnar inte enbart backsvalan utan också sandödlan, ett flertal rödlistade stekelararter m.m. Därutöver bör man kräva, att inga återställningsarbeten vid slutbruten grustagsgrop sker under tiden 1 maj – 15 september. I delar av landskap med brist på lämpliga häckningsmiljöer finns möjligheten att skapa häckningsbranter för backsvalekolonier genom att placera lämpliga massor i lämpliga områden (ex. Spillepeng i Skåne).

Övrigt

Utländska namn – NO: Sandsvale, DK: Digesvale, FI: Törmäpääsky, GB: Sand Martin. Backsvala är förtecknad i Bernkonventionen bilaga II (strikt skyddade djurarter) och är fredad enligt jaktförordningen (1987:905).

Naturvård

Konventioner: Bernkonventionens bilaga II

Fridlysning: Fridlyst enl. 4 § Artskyddsförordningen. Räknas även som vilt, vilket betyder att den är fredad men kan vara jaktbar enligt jaktförordningen eller jaktlagen.

- Andersson, B.-Å. Karlsson, G. & Lundgren, S. 1979. Förekomst av häckande backsvalor i södra Älvsborg 1979. *Gavia* 5: 61–68.
- Asbirk, S. 1976. Studies on the breeding biology of the Sand Martin *Riparia riparia* (L.) (Aves) in artificial nest sites. *Vidensk. Medd. dansk naturh. Foren.* 139: 147–177.
- Axbrink, M. 1993. Backsvaleinventering i Hälsingland. *Fåglar i X-län* 24: 4–9.
- Beecher, M.D. & Mornestam Beecher, I. 1979. Sociobiology of Bank swallows: Reproductive strategy of the male. *Science* 205: 1029–1031.
- Bengtsson, K. & Olsson, R. 2002. Spillepengs backsvalor *Riparia riparia* – studier vid en nyskapad skånsk koloni. *Ornis Svecica* 12: 75–82.
- Bengtsson, K. 2004a. Backsvalan i Skåne 2003. *Anser* 43: 1923.
- Bengtsson, K. 2004b. Backsvalan i Sverige, resultat av riksinventeringen 2003. I: SOF 200. *Fågelåret 2003*, s. 53–67. Stockholm.
- Cowley, E. 1979. Sand martin population trends in Britain, 1965–1978. *Bird Study* 26: 113–116.
- Cowley, E. 1983. Multi-brooding and mate infidelity in the Sand Martin. *Bird Study* 30: 1–7.
- Douhan, B. 2000. Backsvalan i Upplands rapportområde 1999. *Fåglar i Uppland* 27: 23–36.
- Frycklund, I. 1980. Boinventering av backsvala i Uppsala län. *Fåglar i Uppland* 7: 15–27.
- Hoogland, J.L. & Sherman, P.W. 1976. Advantages and disadvantages of Bank swallow (*Riparia riparia*) coloniality. *Ecol. Monogr.* 46: 33–58.
- Johansson, R. 2004. Backsvalan i Kronobergs län 2003. *Milvus* 34: 20–25.
- Kjellén, N. 2004. Sträckräkningar vid Falsterbo hösten 2003. *Fåglar i Skåne 2003. Anser supplement* 48: 9–44.
- Kuhnen, K. 1975. Bestandsentwicklung, Verbreitung, Biotop und Siedlungsdichte der Uferschwalbe (*Riparia riparia*) 1966–1973 am Niederrhein. *Charadrius* 11: 1–24.
- Kuhnen, K. 1978. Zur Methodik der Erfassung von Uferschwalben (*Riparia riparia*) Populationen. *Vogelwelt* 99: 161–176.
- Lind, B.-B, Stigh, J & Larsson, L. 2002. Sediment type and breeding strategy of the Bank Swallow *Riparia riparia* in western Sweden. *Ornis Svecica* 12: 157–163.
- Lindström, Å., Green, M. & Ottvall, R. 2010. *Övervakning av fåglarnas populationsutveckling. Årsrapport för 2009.* Ekologiska institutionen, Lunds universitet.
- Mead, C.J. 1979. Colony fidelity and interchange in the Sand Martin. *Bird Study* 26: 99–106.
- Mead, C.J. 1979. Mortality and causes of death in British Sand Martins. *Bird Study* 26: 107–112.
- Mead, C. & Pepler, G.R.M. 1975. Birds and other animals at Sand Martin colonies. *Brit. Birds* 68: 89–99.
- Möllersten, C. 2004. Backsvalan på Öland 2003. *Calidris* 33: 38–40.
- Nilsson, D. Myrhede, E. & Myrhede, G. 1995. Backsvalan i Östergötlands län 1994 – utbredning och numerär. *Vingspegeln* 14: 1–7.
- Nilsson, T. 2000. Backsvalan i Västblekinge 1978–1999. *Fåglar i Blekinge* 36: 46–48.
- Nilsson, T. 2003. Backsvalan i Blekinge – resultat av inventeringen 2003. *Fåglar i Blekinge* 39: 102–106.
- Petersen, P.C. & Mueller, A.J. 1979. Lonevity and Colony Loyalty in Bank Swallows. *Bird Banding* 50: 69–70.
- Persson, C. 1978. Backsvalans dispersion i sydvästra Skåne. *Anser*, suppl. 3, s. 199–212.
- Persson, C. 1987. Age structure, sex ratios and survival rates in south Swedish sand martin (*Riparia riparia*) population, 1964 to 1984. *J. Zool. Ser. B.* 1(4): 639–670.
- Persson, C. 1987. Sand martin (*Riparia riparia*) populations in south-west Scania, Sweden, 1964 to 1984. *J. Zool. Ser. B.* 1(4): 619–637.
- Persson, C. 1987. Population processes in south-west Scanian sand martins (*Riparia riparia*). *J. Zool. Ser. B.* 1(4): 671–691.
- Pettersson, L.-Å. 1988. Backsvalan på Gotland. *Bläcka* 14: 35–39.
- Sieber, O. 1980. Kausale und funktionale Aspekte der Verteilung von Uferschwalbenbruten (*Riparia riparia* L.). *Z. Tierpsychol.* 52: 19–56.
- Stoner, D. 1936. Studies on the Bank Swallow, *Riparia riparia riparia* (Linnaeus) in the Oneida Lake Region. *Roosev. Wild Life Ann.* Vol 4, No. 2.
- Swedberg, S. & Jacobsson, S. 2001. Backsvalor på Västkusten. *Fåglar på Västkusten*, nr. 4/2001.
- Svensson, S. 1969. Häckningsbiologiska studier i en koloni av backsvala, *Riparia riparia*, vid Ammarnäs år 1968. *Vår Fågelvärld* 28: 236–240.
- Svensson, S., Svensson, M. & Tjernberg, M. 1999. *Svensk fågelatlas. Vår fågelvärld*, supplement 31, Stockholm.
- Szabo, Z.D. & Szep, T. 2010. Breeding dispersal patterns within a large Sand Martin (*Riparia riparia*) colony. *Journal of Ornithology* 151(1): 185–191

Författare

Kenneth Bengtsson 2006. Rev. Martin Tjernberg 2010. © ArtDatabanken, SLU 2010.